

MONETARNI ASPEKT SMJENE TURSKE AUSTRO-UGARSKOM VLAŠĆU U BOSNI I HERCEGOVINI

U radu se na temelju istraživanja izvora i društveno-političkih, te ekonomskih prilika u Bosni i Hercegovini (i dijelom Osmanskom Carstvu) daje monetarna slika u vrijeme prelaska BiH pod austro-ugarsku vlast, kao i u doba koje mu je prethodilo. U turbulentnim okolnostima smjene dvaju carstava fokus je stavljen na obezvrijeđeni turski papirni novac.

Reformom monetarnog sustava iz 1844. godine (do kada je još važila akča-aspra) uvedeni su para, groš (kuruš-ghirsh-pjastra-piastre) i lira (livra-funta) čiji je međusobni odnos bio ovakav: 1 groš = 40 para; 100 groša = 1 lira.

Za vrijeme vladavine Abd ul-Hamida II. (1876.-1909.) kada je BiH okupirana od Austro-Ugarske, nominalne vrijednosti kovanog novca su bile: 5, 10 i 20 para; 1, 2, 5, 10, 12½, 20, 25, 50, 100, 250 i 500 groša. 5 para je bila bakrena, od 10 para do 20 groša su bile od srebrne, a od 25 do 500 groša su bile zlatne. U prve dvije godine vladavine ovoga sultana (dok je BiH još bila pod njegovom vlašću, a novac prethodnog sultana je demonetiziran - prisilna demonetizacija novca starog sultana i uvođenje novca novog je uvijek bila praksa) izdane su ove kovanice: 20 para; 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 250 i 500 groša.

Zbog stalnog opadanja vrijednosti papirnog novca i nepovjerenja u njega zlatni novac (najmanja nominalna vrijednost od 25 groša odgovarala je sadržaju zlata otprilike polovini austrijskog dukata) je odmah povlačen iz optjecaja i skupljan za privatnu štednju.

Inače je u Bosni i Hercegovini (kao pograničnom području posebno orijentiranom na trgovinu s inozemstvom) pri kraju osmanske vladavine, a i u drugim provincijama Carstva, stranog zlatnog i srebrnog novca u optjecaju bilo daleko više nego turskog. Vlada u Carigradu je pokušavala prisilno regulirati vrijednost zlatnika i srebrnjaka 1862. i 1870. godine, pa je (iako je tečaj za obračun poreza ostao desetljećima nepromijenjen) oba puta uspostavljala otprilike isti odnos. Podatci za 1870. godinu su prema I. Tepiću i izvorima koje je koristio:¹

vrsta valute	raniji tečaj – kuruša (i para)	novi tečaj (1870.) – kuruša (i para)
turska lira (funta)	120	100-106
engleska lira (funta)	127	115

¹ Ibrahim Tepić, O finansijskom položaju Bosne i Hercegovine u sastavu Osmanskog carstva od 50-tih do 70-tih godina XIX stoljeća u svjetlu ruskih izvora, Prilozi 37, Sarajevo, 2008, str. 25–26. Prilagodavanje tečaja 1870. godine bilo je i posljedica prethodnih višegodišnjih spekulacija i privrednog procvata koji su naposljetku doveli do brojnih finansijskih propasti na bečkoj burzi 1873. godine.

poluimperijal	105	94
Napoleon d'or	104	92
austrijski dukat	61	54
srebrna ruska rublja	20	17 (i 30)
srebrna medžidija	24	21
cvancika	4 (i 10)	3 (i 30)

Uvođenje papirnog novca (*kaima*) posljedica je i pokušaj rješavanja ekonomske krize u Osmanskom Carstvu sredinom XIX. stoljeća. Država se zaduživala u inozemstvu dajući u zalog prihode iz pojedinih provincija te tiskajući i prodajući državne obveznice. U unutrašnjem prometu su *kaima* također imale svrhu namicanja sredstava za praznu riznicu. Količina tog papirnog novca, puštenog u optjecaj prvo u Carigradu, je vrlo brzo narasla sa 140 na 500 milijuna kuruša i nastavila je dalje rasti dostigavši iznos od 619 milijuna, ali se ni na tom iznosu nije stalo. Svrha kredita koji je Osmanska carska banka dobila u inozemstvu 1858. godine bila je upravo likvidacija *kaima*, pa ih je početkom 1860. godine povučeno iz optjecaja i uništeno 548 milijuna kuruša. Iste godine dobiven je još jedan kredit s istom namjenom, kao i 1862. godine kada je *kaima* (prema podacima iz 1860. godine) bilo 999 milijuna kuruša. *Kaima* izdane između 1840. i 1861. godine su likvidirane 1862. godine tako što ih je 40% isplaćeno u kovanom novcu, a 60% državnim obveznicama.²

Prema SCWPM Vol. 2,³ *kaima* je u Osmanskom Carstvu od 1840. (AH 1256.) do 1861. (AH 1277.) izdavala Državna riznica i nosile su kamatu od 12 ili 6% s time da su rana izdanja cirkulirala u Carigradu, Zapadnoj Anadoliji i Cipru. Pauza je nastupila od 1861. do 1876. godine kada ovoga puta Osmanska carska banka ponovo izdaje *kaima* (Banque Imperiale Ottomane), i to:

Prvo izdanje 1876. (s tugrom sultana Murata V.):

10, 20, 50 i 100 kuruša AH 1293. – 1876.

Drugo izdanje 1876. (s tugrom sultana Abd-ul-Hamida II.):

1, 5, 10, 20 i 50 kuruša AH 1293. – 1876.

1, 5, 10, 20, 50 i 100 kuruša AH 1293. – 1877.

1, 5, 10, 20, 50 i 100 kuruša AH 1294. – 1877.

1, 5, 10, 20, 50 i 100 kuruša AH 1295. – 1877.

Izdanje 1877. (vodoravni format)

50 i 100 kuruša AH 1294. – 1877.

50 i 100 kuruša AH 1295. – 1877.

² *Ibrahim Tepić*, O finansijskom položaju Bosne i Hercegovine u sastavu Osmanskog carstva ..., str. 13–16.

³ *Albert Pick*, Standard Catalog of World Paper Money – General Issues – Vol. 2 – Eighth Edition, Iola, 1996, str. 996–999.

Slika 1: Naličje kaime od 20 kuruša iz 1861. (AH 1277.) likvidirane 1862. godine

Osim *kaima* Osmanska carska banka je izdala prema zakonima od 15. prosinca 1863. (AH 1279.) i 20 prosinca 1874. (AH 1290.) i banknote zamjenjive za čvrstu valutu od plemenite kovine u vrijednosti od 200 pjastru, 2 i 5 zlatnih medžidija, te 1 lire.⁴

Iako se ovdje nećemo baviti bosansko-hercegovačkim ustankom (1875.-1878.) ne može se zanemariti njegov utjecaj na ukupno stanje financija Osmanskog Carstva, a posebno Bosne i Hercegovine. Turska je praktično bankrotirala nekoliko mjeseci poslije početka ustanka. Sam ustanak, kao i ostali problemi doveli su do ponavljanja prethodno više puta neuspješnog pokušaja izlaska iz financijske krize Carstva izdavanjem papirnog novca. U optjecaj je 1. kolovoza 1876. godine puštena serija *kaima* u ukupnom iznosu 300 milijuna kuruša od čega je u BiH dostavljeno 5 milijuna, a u sam gradić Trebinje 100 tisuća. Ovolika količina papirnog novca dovela je do propadanja trgovaca koji su prethodno odbijali primati *kaima*, ali su morali popustiti pod prisilom vlasti i prijetnjom novčanih kazni od 5 do 25 zlatnih lira ili zatvorom od jednog do tri mjeseca. Početkom 1877. godine je jedna zlatna lira vrijedila 130 kuruša u *kaimama*.⁵ *Kaima* su dopremane sve do same okupacije BiH 1878. godine, pa se njihova ukupna količina stalno povećavala. Prema ruskim izvorima koje je koristio I. Tepić su se prilikom preuzimanja državne blagajne u Sarajevu od austro-ugarske okupacijske vlasti u zlatu zadesile samo 3,5 lire, a što se tiče *kaima* zatečeno je oko 2,5 milijuna kuruša koje je "Bosanska nacionalna vlada" po "prinudnom kursu" pustila u optjecaj i još "samo 180.000 kuruša u turskim asignacijama koje pokriva Osmanska banka".⁶ Ovi podatci nas pogrešno navode na mogućnost da je "Privremeno narodno predstavništvo" pred okupaciju tiskalo vlastiti papirni novac, te da su "turske asignacije koje pokriva Osmanska banka" bile solidan papirni novac (oko 2,5 milijuna kuruša, odnosno 180.000 kuruša zatečenih u državnoj blagajni). U stvari se radilo o istim obezvrijeđenim *kaimama* koje su u Zapisniku o preuzimanju blagajne vođene pod različitim stavkama.

Turski papirni novac izdan od 1876. godine do trenutka Austro-Ugarske okupacije BiH su bile *kaima* u izdanju Osmanske carske banke u vrijednosti 1, 5, 10, 20, 50 i 100 kuruša koje su (kako smo vidjeli) označavane kombinacijama godina hidžretske ere (na ručnom pečatu) i naše ere (na strojnom pečatu): 1293.-1876; 1293.-1877; 1294.-1877 i 1295.-1877.⁷

⁴ Ovdje dajemo i datume nastupanja pojedinih hidžretskih godina (prema gregorijanskom kalendaru) bitnih za određivanje trenutka navedenog na *kaimama* u godinama naše ere, pri čemu je potrebno imati na umu da je tamo vjerojatno korišten julijanski kalendar: AH 1279. (29. lipnja 1862.), AH 1280. (18. lipnja 1863.), AH 1290. (1. ožujka 1873.), AH 1291. (18. veljače 1874.), AH 1292. (7. veljače 1875.), AH 1293. (28. siječnja 1876.), AH 1294. (16. siječnja 1877.), AH 1295. (5. siječnja 1878.) i AH 1296. (26. prosinca 1878.). Ukoliko su kao trenutci izdavanja na *kaimama* zaista točno navedene godine naše ere ovo je značajno zbog datumskih kombinacija: AH 1293. – 1877. i AH 1295. – 1877. (kada su te *kaima* morale biti izdane u prvih 15 odnosno 4 dana navedene godine naše ere po gregorijanskom ili 29 odnosno 18 dana po julijanskom kalendaru).

⁵ *Ibrahim Tepić*, O finansijskom položaju Bosne i Hercegovine u sastavu Osmanskog carstva ..., str. 27.

⁶ *Isto*, str. 27–28.

⁷ Bitni događaji i datumi za proces okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine bili su: 1.) Od 13. lipnja do 13. srpnja je održan Berlinski kongres; 2.) 13. srpnja je potpisan Berlinski ugovor; 20. srpnja 1878. sarajevske novine najavljuju napad austro-ugarskih snaga; 24. srpnja prve austro-ugarske trupe prelaze rijeku Savu; 27. srpnja Hadži Lojo osniva "Narodnu vladu"; 19. kolovoza je zauzeto Sarajevo; 21. i 23. kolovoza obavljena je predaja i preuzimanje turske državne blagajne od strane austro-ugarskih vlasti; do 20. listopada je zauzeta cijela BiH.

Ne može se sa sigurnošću reći da su u BiH optjecale *kaime* izdane 1878. godine koja odgovara pečatnoj kombinaciji 1295.-1877. Prema J. Muliću je *kaima* u vrijednosti 5 kuruša s pečatnom kombinacijom 1295.-1877. bila u optjecaju u BiH prije okupacije,⁸ što ne mora biti točno jer je on sve *kaime* iz zbirke Historijskog muzeja BiH smjestio u doba turske vladavine Bosnom i Hercegovinom.

Kaima u vrijednosti 50 kuruša s kombinacijom 1295.-1877. bila je drukčije boje u odnosu na istu nominalnu vrijednost izdanu ranije. Iz toga se može zaključiti da je boja novog izdanja *kaime* (barem onih većih vrijednosti) promijenjena da bi se razlikovale od onih koje su ostale u BiH kada je izvršena okupacija od Austro-Ugarske i da se novčana masa ne bi iz BiH prelijevala u krajeve koji su ostali pod turskom kontrolom. Takvom mišljenju ide u prilog i nepostojanje podataka da su *kaime* nove serije u vrijednosti 50 i 100 kuruša (s vodoravnom slikom za razliku od prethodne serije na kojoj je slika uspravna) s pečatnim kombinacijama 1294.-1877. i 1295.-1877. optjecale u BiH što može značiti da su bile pripremljene za to da odmah po okupaciji budu uvedene u krajevima koji su ostali pod turskom vlašću.

Prema Zapisniku o predaji i preuzimanju turske državne blagajne u Sarajevu po okupaciji Austro-Ugarske stanje u blagajni je bilo ovakvo:⁹

1. Nezavedene <i>kaime</i> prikupljene kao prirez za tursko-ruski rat		
komada <i>kaima</i>	nominalna vrijednost	groša
57	100	5.700
41	50	2050
111	20	2220
110	10	1100
jedan paket od	100, 50, 20 i 10	500
33	5	165
4	1	4
ukupno		11.739

2. Zavedene <i>kaime</i>			
broj paketa	komada <i>kaima</i> u paketu	nominalna vrijednost	groša
11	1.000	100	1.100.000
5	100	100	50.000

⁸ Jusuf Mulić, Papirni novac na tlu Bosne i Hercegovine od 1918. godine do danas, Katalog izložbe – Historijski muzej BiH, Sarajevo, 2000, str. 6.

⁹ Hana Younis, Zapisnik o predaji Turske državne blagajne u Sarajevu po okupaciji Austro-ugarske, Prilozi 38, Sarajevo, 2009, str. 219–221.

Medalje, ordeni, jedan privatni depozit i jedna privatna jamčevina navedeni u Zapisniku nisu obuhvaćeni u ovom pregledu. Zvanični podatci koje donosi H. Younis se razlikuju od podataka I. Tepića koji potječu iz moskovskih novina, a tamo su preneseni iz Wiener Tagblatta.

6	1.000	50	300.000
5	100	50	25.000
9,5	1.000	20	190.000
4	10.000 groša svaki	100 i 50	40.000
1	100	100	10.000
1	100	100 i 50	8.000
8	1.000	razne	8.000
	300	5	1.500
	sitne <i>kaime</i>	1	6.933
	ukupno		1.739.433

3. U srebru

broj komada	nominalna vrijednost	iznos
komadi po	5; 0,5; 1; 0,5 groša	48.819,5 groša
dvije vrećice raznih komada	5.000 groša svaka	10.000 groša
razni komadi		33 groša
razni komadi		90 groša
rublje i razni ruski novac		442,5 rublji
turske medžidije	svaka vrijedi 20 groša	431,5 medžidija
turske medžidije	svaka vrijedi 20 groša	375 medžidija
austrijske cvancike		30,5 cvancika
1 misir		1 misir
1 engleski šiling		1 engleski šiling
22 medžidije, 3 čerska i groša		459,5 groša
i još		1 groš i 70 para

3. U zlatu

broj komada	nominalna vrijednost	iznos
6	5 lira	30 lira
73	1 lira	73 lire
93	0,5 lira	46,5 lira
194	0,25 lira	48,5 lira
ukupno		198 lira
vrećica s komadima	1; 0,5 i 0,25 lira	110 lira
austrijski dukati		11 dukata
Napoleon d'ori		2,5 komada
engleski		2 komada

Kako je u kritičnome periodu odnos turskih moneta bio pretežno: 1 zlatna lira = 300 groša *kaima*; 1 srebrna medžidija = 20 srebrnih groša; 100 srebrnih groša = 358 groša *kaima*; pri preuzimanju državne blagajne novac u državnom vlasništvu je, preračunato u groše *kaima*, bio u ovakvom odnosu:¹⁰

vrsta novca	vrijednost u groševima <i>kaima</i>	%
<i>kaima</i> (papirni)	1.751.172,00	82,9
srebrni	268.759,55	12,7
zlatni	92.400,00	4,4
ukupno	2.112.331,55	100,00

Odmah po okupaciji austro-ugarske vlasti su uredile tečaj turskog i austrijskog novca koji se, očito, odmah pojavio u optjecaju: “Nalazim odrediti, da austrijska forinta bila ona u bankah ili u srebru u javnomu prometu dvanaest turskih piasterah u kovanom novcu vriediti ima. Što se ovim ravnanja radi do obćega znanja stavlja. U Sarajevu 6. rujna 1878. Philippović m. p.”¹¹

Također se istovremeno reagiralo kako bi se otklonile nedoumice vezane za vrijednost pojedinih moneta u optjecaju:

“VIESTI SARAJEVSKE

– Prava vriednost naših novaca. Mi smo s’više strana čuli da se u trgovini odnosno novaca nepravilnosti događaju. Tako n. pr. ište se za jednu tursku bijelu medžidiju 24 austrijske desetice (seksera) premda ona dvadeset takvih vriedi. Dalje cieni se stara cvan-cika čitava 4 do 4 i četvrt desetice, no ona vriedi samo 3 i po desetice, a stara šuplja cvan-cika, koja vriedi 3, cijeni se 4 desetice. Pola cvancike stare cieni se 2 austrijske decetice.

Jedna austrijska papirna forinta čini sto krajcara ili deset desetica, a često ju ciene dvanaest desetica, što bi iznosilo sto i dvadeset krajcara.

Sve ovo nespোরазumljenje proizlazi odtuda, što se misli, da je austrijska desetica isto što turski groš. To je pogrješno. Turski groš manje vriedi nego sadašnja austrijska desetica, i to 12 turskih groša znači deset desetica ili 1 for. i obratno.

U ostalom upućujemo svakoga na visoki oglas od 6. ov. mj., koji mi u zvaničnom dielu danas opet donosimo.

Najposlije opominjemo mi odnosno zlata kako kupce tako i prodavce, da mi u svakom broju zvanični brzojavni tečaj bečke burze objavljujemo, koji između ostaloga točno pokazuje, koliko austrijski dukat i koliko Napoleon d’or u austrijskom papirnom novcu vriedi.”¹²

¹⁰ Strani novac, medalje, ordeni, privatni depozit i privatna jamčevina nisu uračunati.

¹¹ Javni oglas baruna Phillipovića od 6. rujna 1878. godine. – Bosansko–hercegovačke novine br. 3 i br. 7, Sarajevo, 8. rujna 1878. i 22. rujna 1878. obje na str. 1. Podatci o tečaju koje daje *J. Mulić*: “Austrougar-ska okupaciona uprava kajme je mijenjala po kursu 1 florin (forinta) za 7,5 groša, odnosno 1 groš = 18 krajcera.” su očito pogrešni. – *Jusuf Mulić*, Papirni novac na tlu Bosne i Hercegovine ..., str. 6.

¹² Bosansko–hercegovačke novine br. 7, Sarajevo, 22. rujna 1878. str. 2.

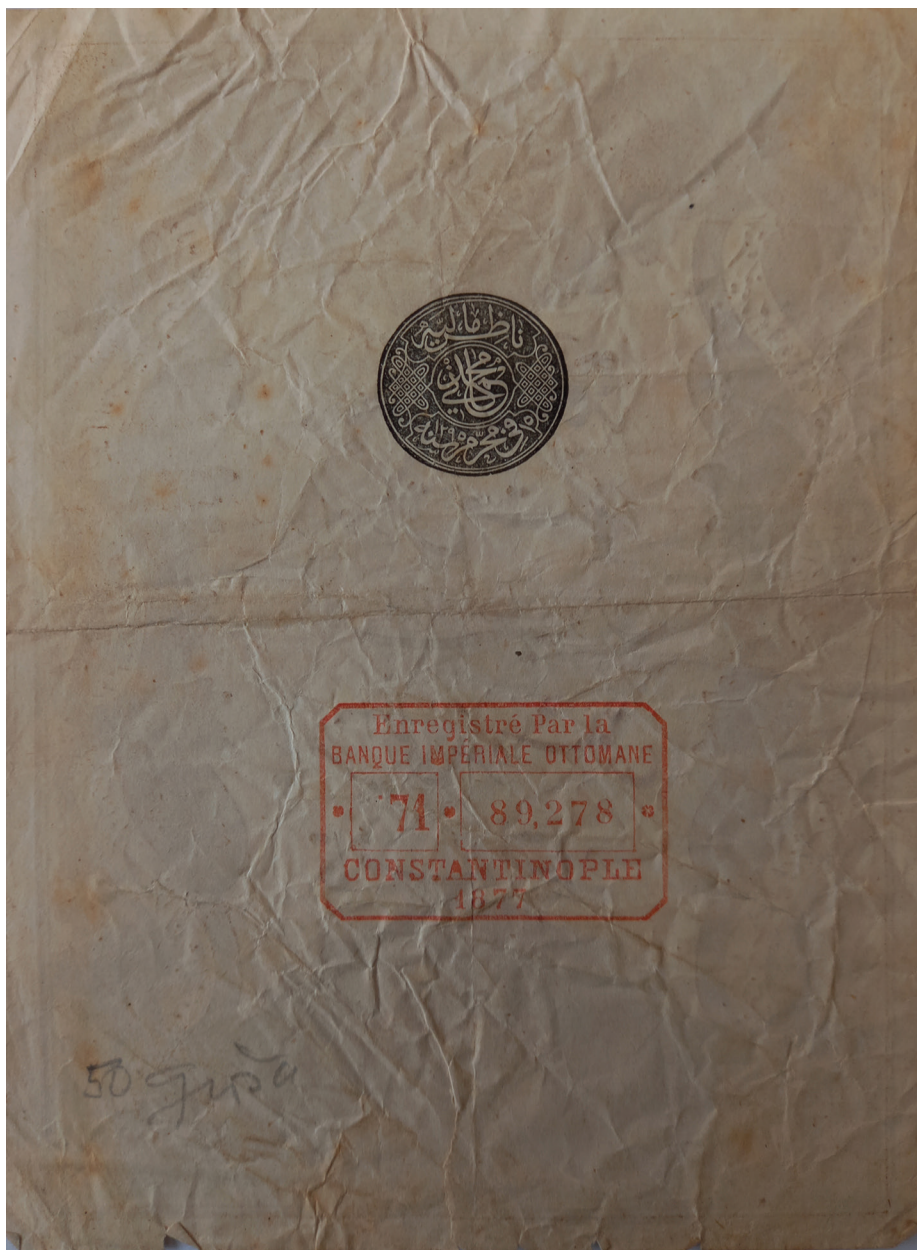
Slika 2: Lice kaime od 50 kuruša iz 1877. (AH 1294.) koja je bila u optjecaju u Bosni i Hercegovini

Slika 3: Naličje kaime od 50 kuruša iz 1877. (AH 1294.) koja je bila u optjecaju u Bosni i Hercegovini

Slika 4: Lice kaime od 50 kuruša iz 1877. (AH 1295.) promijenjene boje koja nije bila u optjecaju u Bosni i Hercegovini

Slika 5: Naličje kaime od 50 kuruša iz 1877. (AH 1295.) promijenjene boje koja nije bila u optjecaju u Bosni i Hercegovini

Austro-ugarske vlasti su izvještavale o zbivanjima u Carigradu vezano za povlačenje *kaima* koje je trebalo uslijediti kao i o njihovom obezvrijeđivanju:

“Turski papirni novac. Turski listovi donose od 25. pr. mj. ovu zvaničnu izjavu: Povodom obezvuženja papirnoga novca i usljed na to izišavše sultanske zapoviesti preduzet je zaključak da bi se tečaj *kaima* do njihovoga konačnoga ukinuća održao. Desetinski zakupnici u provincijama, koji su se obvezali da zakupnu cieniu u turskim zlatnim lirama plate, mogu od danas u papirnom po mjeri od tri odsjeka po sto groša na jednu tursku zlatnu liru platiti. Javne kase su ovlašćene *kaime* po ovi cieniu primati. Kad docnije *kaime* u mjestu do 300 groša kotirane budu, ovlašćuju se javne kase drugim rješenjem da papirni novac od prilike po 20 groša izpod mjestnoga tečaja primati i to dotle, dok papirni novac svoju normalnu vriednost postigne. Premda je raznešena vjest, da carska vlada iduće godine neće primati životinjsku taksu u *kaimama*, ipak je vlada pohitjela javiti da će i dalje istu primati jednako do konačnog ukinuća *kaima* za sve takse, naročitim zakonom o *kaimama* izdatim, naznačene. Carskom iradom naredjuje se da se ovaj zaključak objavi, te je razaslata telegrafska okružnica na sve vilajete i mutesarifate. Po najnovijem telegramu plaćano je 358 groša *kaima* za 100 groša metalnog novca.”¹³

“– U Carigradu, 3. studena ...

Vlada (u Carigradu – prim. A.S.) je zaključila pri sabiranju *danka* primati *kaime* računajući tursku liru 280 groša.”¹⁴

Carigradska konvencija kojom se reguliraju međusobni odnosi Osmanskog Carstva i Austro-Ugarske u vezi s Bosnom i Hercegovinom unosi stanovitu zabunu u istraživanje monetarnog pitanja. Člankom IV. Konvencije određeno je da će turski novac nastaviti slobodno optjecati u BiH.¹⁵ Do trenutka zaključenja Konvencije (21. travnja 1879.) je sav proces uključenja BiH u austro-ugarski monetarni sustav i napuštanje turskog novca (osim onog privatno zadržanog izvan novčanih tokova) bio okončan. Konvencija nije ograničavala Austro-Ugarsku da uvede svoj novac u BiH. Ona također nije odredila da će turski novac biti jedini u optjecaju, a nije ni omogućila slobodnu isporuku novih količina turskog novca iz Carigrada.¹⁶ Bosna i Hercegovina je 20. prosinca zakonom uključena u Austro-Ugarsku carinsku uniju.¹⁷ Novopazarski Sandžak je temeljem članka VIII. Konvencije ostao pod financijskom vlašću Carigrada.¹⁸ Bit članka IV. Konvencije (o slobodnom optjecaju turskog novca u BiH) bila je čisto protokolarne prirode u smislu sultanovog formalnog suvereniteta i u tome nije bio jedini. Članak IV. treba čitati - tako slobodni optjecaj turskog novca neće biti sprječavan ako ga tko bude htio primati.

¹³ Bosansko-hercegovačke novine br. 22, Sarajevo, 14. studenog 1878. str. 2.–3.

¹⁴ Bosansko-hercegovačke novine br. 22, Sarajevo, 14. studenog 1878. str. 2.

¹⁵ Convention Between Austria-Hungary and Turkey Respecting the Occupation and Administration by Austria-Hungary of the Provinces of Bosnia and Herzegovina, With Annex – *Snežana Trifunovska* (ur.), Yugoslavia Through Documents—From its creation to its dissolution, Dordrecht–Boston–London, 1994, str. 101–103, Doc. No. 36–Art. IV

¹⁶ U prilog tvrdnji da poslije okupacije BiH od strane Austro-ugarske nije bilo dopremanja novih količina novca iz Carigrada ide i nepostojanje podataka da su *kaime* vodoravnog formata u vrijednosti 50 i 100 kuruša s pečatnim kombinacijama 1294.-1877. i 1295.-1877. optjecale u BiH, kao i sve druge tiskane poslije 1878. godine.

¹⁷ *Snežana Trifunovska* (ur.), Yugoslavia Through Documents ..., str. 102, nap. 40.

¹⁸ *Snežana Trifunovska* (ur.), Yugoslavia Through Documents ..., str. 101–103, Doc. No. 36–Art. VIII

Odmah po okupaciji austro-ugarska vlada je uvela svoj novac u javni promet i banke. Uvođenje čvrstog austro-ugarskog novca je bilo neophodno zbog financijskog sloma i bankrota u kojem se Turska, a s njom i BiH, nalazila desetljećima. Bez brzog uvođenja stabilnog (austro-ugarskog) i napuštanja propadajućeg (turskog) novca bilo je nemoguće uspostaviti stabilnost, započeti zdrave ekonomske aktivnosti i bilo kakve vidove uređenog financijskog poslovanja, bankarstva i normalne trgovine. Tako je cijeli proces bio spontan i nije zahtijevao nikakve zakonske uredbe, a ako ih je i bilo radilo se o čisto formalnom registriranju svršenog čina.

Izvori ilustracija:

Slike 1 – 5: autor

Izvori i literatura:

- Bosansko–hercegovačke novine br. 3, Sarajevo, 8. rujna 1878, str. 1.
- Bosansko–hercegovačke novine br. 7, Sarajevo, 22. rujna 1878, str. 1. i 2.
- Bosansko–hercegovačke novine br. 22, Sarajevo, 14. studenog 1878, str. 2. i 2.–3.
- Mulić, Jusuf*, Papirni novac na tlu Bosne i Hercegovine od 1918. godine do danas, Katalog izložbe – Historijski muzej BiH, Sarajevo, 2000.
- Pick, Albert*, Standard Catalog of World Paper Money – General Issues – Vol. 2 – Eighth Edition, Iola, 1996.
- Tepić, Ibrahim*, O finansijskom položaju Bosne i Hercegovine u sastavu Osmanskog carstva od 50-tih do 70-tih godina XIX stoljeća u svjetlu ruskih izvora, Prilozi 37, Sarajevo, 2008, str. 11–29.
- Trifunovska, Snežana* (ur.), Yugoslavia Through Documents—From its creation to its dissolution, Dordrecht–Boston–London, 1994.
- Younis, Hana*, Zapisnik o predaji Turske državne blagajne u Sarajevu po okupaciji Austro-ugarske, Prilozi 38, Sarajevo, 2009, str. 215–222.